

LERCHENBORG HAVE

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

I.

Som det sig hør og bør, maatte der til den Herregaard, som General L e r c h e i 1742 erhvervede sig ved Kallundborg Fjord, og hvor han i Løbet af 1740-erne skabte et af Barokkens Storværker, knyttet en Have. Og den maatte efter Datidens Opfattelse samkomponeres med Bygningen til et afsluttet Hele, hvorfor Haven maa forudsættes at være bleven til jevnside med, at Bygningen rejstes, eller i hvert Fald, da den stod færdig. Der havde nok været en Have ved det Herresæde, Ø s t r u p g a a r d, som blev til Lerchenborg, og ved denne havde været ansat Gartneren L o r e n t z P e t e r s e n, der efter en Bestemmelse af 1695 skulde afløses af sin Søn P e d e r C h r i s t e n s e n, naar han afgik ved Døden; men hverken Have eller Bygning var noget for Grev Lerche. Det hele skulde formes i den store Stil, og da der var Plads nok dertil, og da Forholdene ogsaa i andre Henseender gjorde det muligt, formedes da baade Bygning og Have efter de i Datiden herskende Principper. Det blev et meget storstilet og anseligt Anlæg, og hvorvel vi ikke har fuldt rede paa alt, hvad der knytter sig til Havens Tilblivelse, ved vi dog saa meget, at man kan danne sig et ret godt Billede af Datidens Havekunst paa dette Sted, — saa meget mere som store Dele af Anlægget endnu fremtræder i Datidens Stilklædning.

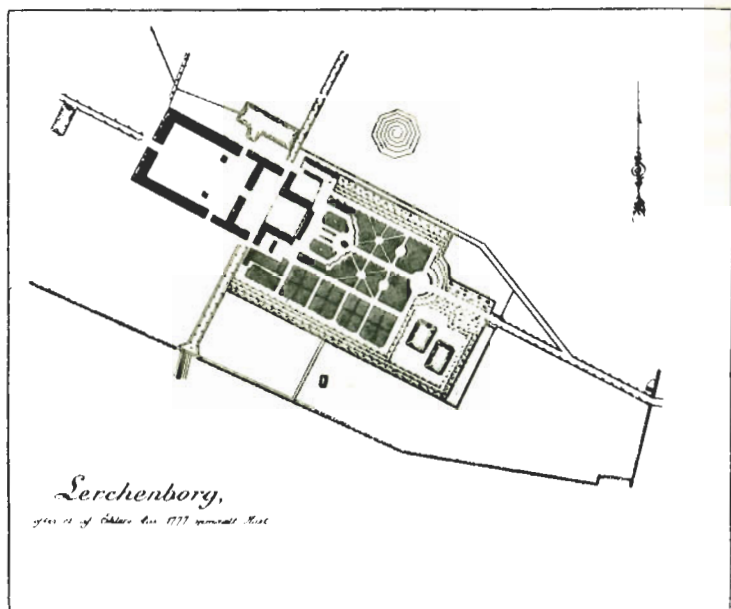
Paa den nye Haves Anlæggelse har man rimeligvis først for Alvor givet sig til at arbejde i Aaret 1747. Der har dog allerede før dette Tidspunkt eksisteret en for os

ukendt Plan, som rummede Forslag om Indretning af en Have, der var endnu mere kostbar end den senere anlagte. Omkostningerne ved denne Plan, hvis Enkeltheder vi ej heller kender noget til, drejede sig særligt om Tømmerværk til Støtte af de unge Plantninger, og vi gætter paa, at der var tænkt Løvgange, Pavilloner eller Lysthuse i et større Omfang, end det udførte Anlæg kom til at udvise. Det har været et vidtløftigt og højst kunstfærdigt Anlæg, der har været Tale om. Der er den Mulighed, at den gartneruddannede Bygmester Nicolaus Eigtved (1704—54) har været Mester for Planen, idet han har foretaget andet Arbejde for Generalen, bl. a. tegnet en Iskælder; men noget bestemt ved vi ikke herom.

Skaberen af det eksisterende og dengang udførte Anlæg var Franskmanden, Kaptajn Jean Baptiste de Longueville, og som Medhjælper ved Foretagendets Udførelse stod Lerchenborgs daværende Gartner Heinrich Spath, der i hvert Fald indtil 1750 havde sin Tjeneste paa Slottet. Mellem Spath og de Longuevilles herskede der det bedste Forhold, og de udtalte gensidigt hinandens Mening om Planer og andre Forhold vedrørende Havens Tilblivelse, ligesom det var Generalens Ønske, at Spath skulde sættes ind i alle de Longuevilles Planer. Ogsaa Forvater Salten og den finansielle Tillidsmand A. P. Lassen havde med Havens Tilblivelse at gøre, — sidstnævnte skaffede Træer og andre Planter tilveje. Uheldig var Longueville med Arbejderne, hvoraf han i 1747 maatte sende Størsteparten bort, fordi de i det stormfulde og regnfulde Efteraar ikke bestilte noget, og tilbage beholdt han kun 11, hvoraf de 6 var Nordmænd, og hvoraf nogle havde været flere Aar i Spaths Tjeneste. Spath selv maa derfor formodes at have været i Tjeneste her allerede før 1747.

Desværre eksisterer de Longuevilles Plan over Anlægget ikke; men vi har Lov at formode, at den Plan (af Ehlers), som kendes fra 1777, meget nær dækker den

oprindelige Plan til Haven, og støttet som den er af det endnu eksisterende Anlæg, giver den Udtryk for den rektangulære Have, der skønt ikke helt symmetrisk, var knyttet intimt til Hovedbygningen gennem den Bygningen nærmest liggende Del: Prydhaven.

Prydhaven bestod af et Parterre umiddelbart foran Hovedbygningen og udformet halvrundt, flankeret af Alléer, der fortsattes udenfor Haven. Tilhøjre for Prydhaven laa Køkkenhaven og bag dette et mere frit formet Parti med to Damme. Havens Linjer var trukket stærkt op med Alléer og anden højere Beplantning, og omkring den var der plantet et bredt Læbælte. Prydhavens Broderiparterre støttedes i sin Havekunst af en Løvværksarkitektur med udklippede Vinduer og Arkader, og efter en Grundplan med slyngede Rundinger og skarpe, smaa Knæk. Hovedvægten synes lagt paa dette enestaaende Stykke Løvværk,

der formodes at have været afbrudt af Pavilloner: Longueville omtaler saaledes 2 store Pavilloner og 2 Løvgange. I en Oval fandtes et Bassin, der tidligere har været sten-sat, og beregnet som Fontæne og tænkt omgivet med Aske-træer.

Kaptajn de Longueville ankom til Lerchenborg den 17de Oktober 1747, og om hans Dispositioner har vi gennem nogle opbevarede Dokumenter ret godt rede, hvad angaar enkelte Forhold vedrørende Anlægets Tilblivelse. Dette gælder saaledes i Særdeleshed Beplantningen. Det fremgaar heraf, at da General Lerche forespørger om, hvorledes Haven tænkes tilplantet, svarer Longueville som følger: »Jeg skal begynde med at plante Ælm; ganske vist løber dens Rødder gennem Gangene ved Jordens Overflade, men først naar den er 15—20 Aar, og inden da er det let at standse dens Fremtrængen ved lange Grøfter, som man lægger langs ad Trærækkerne; derved kan man overskære de skadelige Rødder Den eneste Grund, hvorfor jeg er saa tilbøjelig til at vælge dette Træ, er den, at det vokser hurtigt, og har en smuk Farve, og næst efter Avnbøg er det bedste til at indramme et dekorativt Anlæg. Dog underkaster jeg mig D. E.s Mening ved at foretrække Lind for Ælm og at lave Buegangene, Løvhytterne og det hele dekorative Anlæg [et toute la décoration] af Lind ...

Med Hensyn til Udgifter ved Vedligeholdelsen tør jeg forsikre D. E., at efter min Plan vil den kun komme til at beløbe sig til Halvdelen af, hvad den gamle Plan vilde have kostet ... jeg regner, at Buerne, Lysthusene og Løvgangene, naar de engang er færdige, ikke vil komme til at koste 15—20 Daler aarlig; men til at beskære og opbinde Træerne vil Gartneren behøve en god Hjælper, og til Renholdelsen vil der behøves — efter Aarstiderne — fra 6—12 Mand.« Da det saaledes forstaas, at Ejeren hellere saa Lind end Elm, er det klart, at Longueville har maattet bøje sig, eftersom Lind er Hovedbestanden i den nuværende Have, og kun i mere periferiske Partier

er der brugt Elm. Lind var Modeplante i Datidens fornemme Haver, og efter Nutidens Opfattelse maa denne Plante ogsaa anses for værende mere egnet til sit Formaal end Elmen.

Lerchenborg.

Om Læbæltet skrev de Longueville følgende: »Jeg gør Regning paa at anbringe 5 Rækker Træer, og jeg vover at forsikre om, at det ikke kan være mindre for at modstaa Vinden ... Naar jeg forlanger unge Elletræer til den 5. Række, saa er det, fordi de skal give Læbæltet Styrke, og fordi de skal hindre de andre Træer i at vælte og bøje sig for Vindens Magt. Mens de er unge, holder man dem lige ved Hjælp af en Tværlægte, der med Vider er knyttet til Stænger, der staar med en Afstand af 5 Alen. Saadan har jeg set det indrettet i Holland, hvor man ser Træbælter paa 15—20 Alens Højde og med Træerne anbragte saa tæt ved hverandre, at et Dyr ikke kan slippe imellem.« Han medsender en »Specification des arbres pour l'interieur du jardin« (Partiet mellem de

to Alleer), og det ses heraf, at der skulde anvendes: 200 Lind med 5—7 Alens Stamme, 200 Busklind, 40 Røn, 40 Berberis, 30 Kvæder, 80 Nøddebuske, 40 »seringot« [Philadelphus], 40 Snebolle og 40 Syrener. I Læbæltet skulde der i 5 Rækker plantes Elm, Lind, Ahorn, Ask og El. Hertil skulde bruges 150 Elm med $4\frac{1}{2}$ Alens Stamme, 80 Lind, 240 Ahorn, 240 Ask og 1600 El. Til Alleer uden for Haven 500 Ask og Lind samt til en Iskælderhøj paa fri Mark 100 Elm og 1200 Tjørn.

Alle disse Planter skaffedes fra forskellige Steder, da en enkelt Planteskole næppe har kunnet præstere det hele, og da det især har vist sig, at der indenlands kun var lidet at faa. En Handelsgartner i Lybæk leverede iflg. Faktura følgende:

300 storbladede hollandske Lind ...	Rdlr. 125	Mrk. 2
7 Elm	» 23	» 2
1200 Tjørn	» 10	» 0
2 Morbær	» 2	» 0
Emballage	» 7	» 1
Kørsel og Told	» 2	» 3

Rdlr. 170

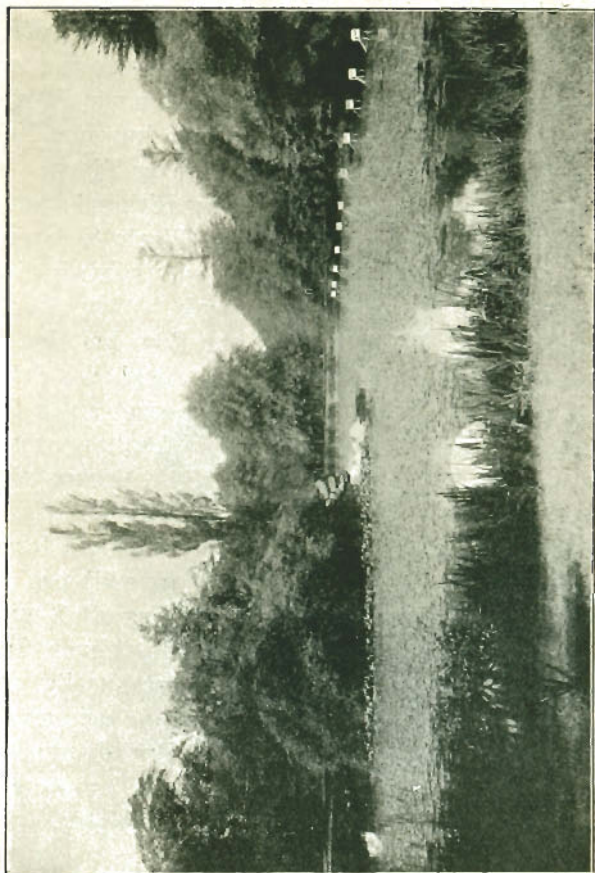
Desuden leverede Voldmester P r e u s s i København 300 Ahorn, og A n d r e a s B e r e n d s e n (eller Berntsen), der havde en efter Datidens Forhold omfattende Planteskole og Handels-Gartnervirksomhed paa Ravensborg (nær Blaagaard), København, leverede:

24 Lind	Rdlr. 14	Mrk. 0
210 Lind, unge	» 26	» 0
4 Berberis	» 0	» 5
30 Kvæder	» 10	» 0
80 Lambertske Nødder	» 20	» 0
210 Ask	» 16	» 0
80 Lind	» 46	» 0

Rdlr. 132 Mrk. 5

Der skulde til Haven bruges 5040 Træplanter og Buske foruden Frugtræer, og af sidstnævnte er der fra Lybæk

fremskaffet: 2 Kølnske Kirsebær, 2 dobb. Majkirsebær, 2 Hjertekirsebær, 2 Muskateller, 2 sorte Moreller, 4 Cornevil Kirsebær, 32 Ferskenes, 8 Abrikoser, 6 Morbær, 4 Berbe-

Partiet ved Svanedammen.

ris og 4 Bon Chretien (Pærer?). Til Opbinding af Træerne rekvireredes fra Gyldensteen paa Fyn 1500 7—8 Alens Stokke, der kostede $7\frac{1}{2}$ Daler pr. 100 Stkr.

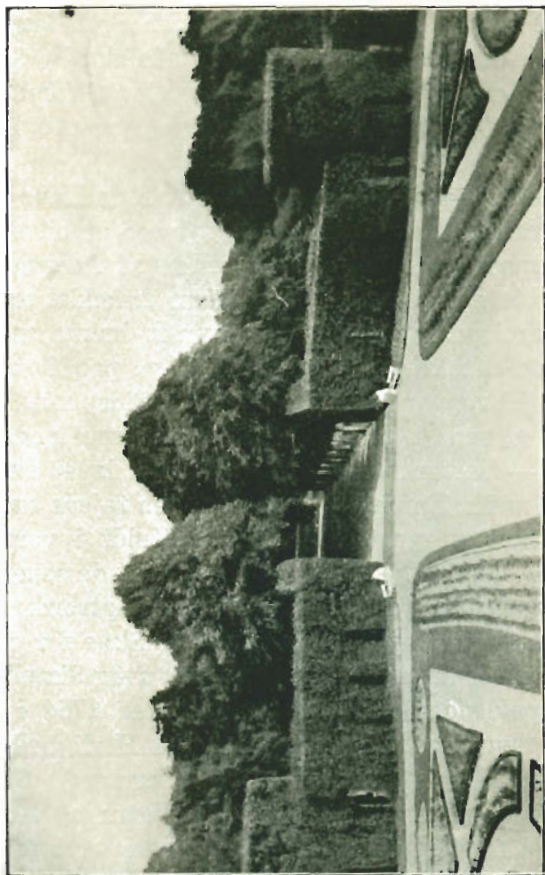
At det ikke er gaet helt nemt at faa fremskaffet Planterne, ses deraf, at der har været rettet Henvendelse til forskellige Steder angaaende disse. Paa en saadan sva-
Fra Holbæk Amt. 6

rer Slotsgartner Fr. Bruhn paa Amalienborg den 22. April 1748, at »Jeg vilde ønske, at jeg kunde tjene hans Excellence, med de forlangte Ypern [Elm]. Mend jeg eyer sandt for gud ikke en Eneste, Mend er ellers noget til hans Excellences tjeneste, saa haver de kons at befale, jeg forbliver med ald æstim Min herres üdmygste tiener«. Fra Landets ældste Planteskole, V o t h m a n n s Planteskole ved Sønderborg Slot, meldes der, at man kun har 100 Lind af den ønskede Højde, men ingen Elm og Tjørn. Fra de sjællandske Herregaarde Svenstrup og Birkendegaard kom der henholdsvis Røn og Popler, og Charlottenborg Slots Gartner, Henrich Gerchen, var behjælpelig med Fremskaffelse af Træerne fra Lybæk — kort sagt: der var mange Jern i Ilden, og det var ikke helt let at faa det nødvendige fremskaffet, ja maaske lykkedes det endda ikke helt. Planterne fra Lybæk blev hentet af en Skipper i Kallundborg, mens de, der kom fra København, fragtedes med en Dragør-Skipper. At heller ikke Omkostningerne var ganske ringe, er klart. Alene til Planteindkøb, Transport og Told er sikkert medgaaet flere Tusinde Rigsdaler, og lægges dertil, hvad der har været anvendt paa Anlæggelse af Vandbassin, Indkøb og Opstilling af Skulpturer, Plantearbejde og øvrige Anlægsarbejde, bliver Summen for Anlæggelse af Lerchenborg Have ret anselig, selv om ogsaa Datidens Arbejdspriser var smaa, og selv om vi iøvrigt ikke har nogetsomhelst Tal for Hovedsummen. Det skal lige anføres, at Sidealleerne var ca. 200 m lange, Midteralleen 385, mens dens Bredde var 12 Meter.

II.

I Modsætning til, hvad der har været Tilfældet med flere andre store danske Haver, er Lerchenborg Have ikke blevet til ad flere Gange, men i eet eneste Stræk. Og med de anvendte store Træer, de forskellige Træværker etc. etc. har den omtrent med det samme kunnet danne den tænkte Ramme omkring Slottet. Man har da her ikke

skullet vente paa, at Naturen vilde øve sit Værk gennem Vækst af det plantede, selv om iøvrigt naturligvis Rammen bestandigt er blevet fyldigere, smukkere og bedre,

Del af Parterre og Buehække set fra Slottet.

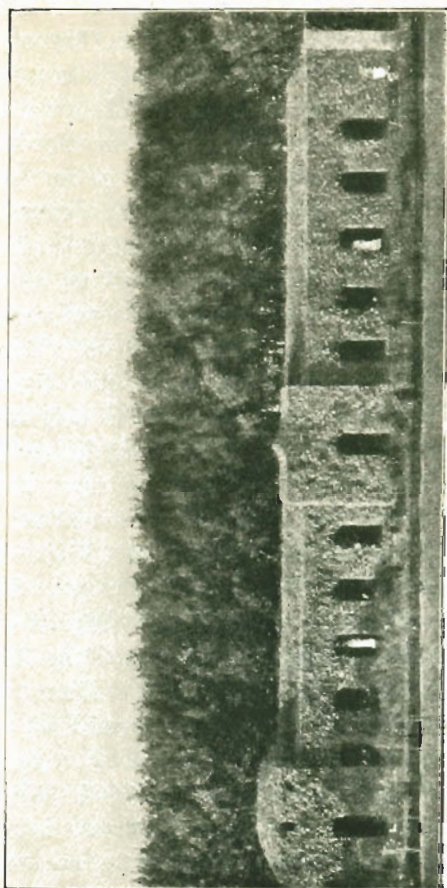
— indtil Kulminationen i sin Tid er naaet. Ideen til Anlægget, der i sin kunstneriske og arkitektoniske Helhed og Ide er ganske uden Sidestykke hertilands, ja ogsaa i sin nuværende Tilstand er uden Sidestykke, er hentet i de bedste udenlandske Haver. Det er formet efter den mest udprægede »store Stil« og efter Barokkens bedste Møn-

stre. Det afsluttede og med Bygningen samkomponerede Hele er paa een Gang samlet og dog strakt efter en tydelig fremhævet Længdeakse, saaledes at baade det samlede og det strakte karakteriserer denne Perle i dansk Havekunst. Til Løvværksarkitekturen slutter sig en lang Række Skulpturer efter klassiske Motiver afbildende Guder og Gudinder, der er opstillet paa en ret lav Sokkel (Plint), og om hvis Tilblivelse og Skaber man næppe kan sige noget.

Allerede paa den Tid, da Lerchenborg Have blev til, var den franske Havestil (Barokken) ved at blive forladt, og dette maa bl. a. betragtes som en af Aarsagerne til, at den er blevet bevaret saa godt, som Tilfældet er. Ældre Tidens Barokanlæg har lettere kunnet bukke under for Tidens Omskiftelser og det ændrede Syn paa Kunst; Lerchenborg Have var allerede paa det Tidspunkt, da den stod færdig, ved at gaa over i Historien som noget forbigangent, — derfor blev den ikke straks lavet om, da de nye Ideer under Empiren og Romantiken fejede saa mange grønne Plantevægge og andet værdifuldt i vore Haver over Ende. Og en Lykke har det været, at de senere Ejere har forstaaet at vurdere dette Stykke Pragtværk, saaledes at det bestandigt lever og er stillet til Skue for os. I det store og hele er intet ændret, og kun en svag Simplificering gør sig gældende. Pontoppidan beretter 1764 i Danske Atlas, at den store og kostbare Haves Herlighed er ikke mindre end Husets. Paa Buegange, Terrasser, Fontæner, Statuer, Drivhuse og alt, hvad som Natur og Kunst her har kunnet forene ved store Bekostninger, er intet sparet, — og saaledes har Billedet i Hovedsagen holdt sig til vore Dage. Det smukke franske Anlæg, de klippede Hække og gamle Alleer har gennem Tiderne holdt deres Berømmelse og er bestandig Genstand for Beundring, — saa meget, at det franske Anlæg nu er fredet og derfor ogsaa fremtidigt bevares, — selv om iøvrigt Havens Situation af i Dag er usikker, saaledes som ogsaa mange andre Havers økonomiske Basis er forrykket.

III.

I Haven var Lindetræet efter Generalens Ønske det herskende Træ, ligesom dette Træ iøvrigt var det alminde-

Buehække.

ligste i Datidens franske Haver, og det blev bestandig ved med at være det. Flittige Gartnere klippede Lindetræerne til Løvværksarkitekturen, og med Lægter og Baand tvang de Grene og Stammer, hvorhen de vilde det, saa at det hele blev til det Billede, der var tænkt. De gjorde, hvad de kunde, men for en Have som denne, der har haft en

blid Skæbne, og hvor Naturens Lov har haft Tid til at virke, maatte Naturens Ret gøre sig gældende. Dette har særlig vist sig i Havens Hovedmotiv: Løvgangene. Undersøgelser fra de senere Aar har godtgjort, at den oprindelige Plan for dette Parti efterhaanden var blevet ret stærkt forrykket derved, at de gamle Linde har sat nye Rodskud, har bredt sig mere og mere, hvorved Linierne, og især de skarpe og elegante Kanter og Knæk er sløret eller forsvundet. En Undersøgelse af Grene m. m. har vist, at der er intet over 100 Aar gammelt, og derved er altsaa ført Beviset for, at der i disse Buehække intet er tilbage af det oprindelige, dog saaledes at forstaa, at det næppe er ved Efterplantning, men udelukkende ved Selvfornyelse, at Trærækker og Hække er bevaret til vore Dage. Noget helt andet gælder for Alleerne med deres Stammetræer, — disse viser sig i Hovedsagen at være originale.

Til at passe og pleje Lerchenborg Have har vi den førnævnte Heinrich Spath (der maa formodes at være kommen til Stedet, endnu før Haven var anlagt, og som formentlig var Gartner endnu til 1750). Den næste kendte Gartner er Hans Staal, der var Gartner fra Halvfjerdserne til 1802, og som efterfulgtes af Johan Vickelmann, der blev her til sin Død, 1822. Hans Efterfølger blev Johan Frederik Danckert, der virkede her til 1852, og som afløstes af Peter Meisling. Denne afgik i Krigsaaret 1864 og afløstes af Edvard Knudsen, der fratraadte i 1877 (eller 78). Ud over et og andet af, hvad disse Gartnerne har udført af større Arbejder paa Lerchenborg, kender vi intet til dem. Derimod er den efterfølgende Gartner saare bekendt. Denne var Carl Hansen, der fødtes i Vejle 5. April 1848, og som efter at have været Elev paa Rosenborg tog Havebrugskandidateksamen med 1. Karakter. Siden var han paa Udenlandsrejser, var en Tid ansat i botanisk Have og var fra 1877 til 31. Decbr. 1879 Gartner paa Lerchenborg. Han forlod Pladsen for at overtage Docen-

turet i Havedyrkning ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, ved hvilken Skole han 1892 blev Lektor og 1903 Professor. Han fik dog samme Aar Afsked med Pension og døde kort efter (23. Septbr. 1903). Som dennes Efterfølger indtraadte Christian Pedersen i Embedet 1880. Han var født 19. Jan. 1848 og var Gartner paa Lerchenborg til 1909. Han syslede meget med Skribentvirksomhed, og han har ved sit flittige Samlerarbejde været Gartneriets første Historiker. Denne Virksomhed har ogsaa muliggjort, at vi ved det om Lerchenborg Have, som vi ved. Hans Forfattervirksomhed var ikke mindst levende, efter at han havde forladt Stillingen paa Lerchenborg, og han døde først 7. Juni 1916. Hans Efterfølger blev den nuværende Gartner, G. Dorph-Petersen.

Paa forskellig Vis har disse forskellige Gartnere sat deres Præg paa Haven, og foruden at forestaa den daglige Pasning, har de ogsaa forestaaet visse Nyanlæg eller Omlægninger. Disse har særlig fundet Sted inden for Buehækkene, mens selve disse i Hovedsagen bestandig er blevet bevaret, — noget, som ikke noksom maa paaskønnes, og som vi maa være saavel Ejere som de vekslende Gartnere taknemmelig for.

Det varede længe, før der skete nogen væsentlig Ændring paa Lerchenborg, og tidligst gjorde en saadan sig gældende i Broderiparterret, der i Begyndelsen af 18-Tallet, mens Gartner Vickelmann endnu virkede der, forsvandt. Senere fandt der i Gartner Meislings Tid en ret omfattende Omlægning af Busketterne Sted. Det stjerneformede Kvarter med de klippede Hække omlagdes fuldstændig, og der anlagdes i Stedet for Plæner og Busketter i Smag med den engelske eller landskabelige Stil. Desuden anlagdes der uden for den regelmæssige Del en Svanepark, og denne, der siden er udvidet betydeligt imod Øst, bærer nu Navn af Andeparken. Disse Omlægninger, som altsaa ikke berørte Lerchenborg Haves Hovedmotiv, men kun dennes »Indmad«, var Datidens Tribut til Moden, — og en ny Tri-

but afleveredes, da i Slutningen af forrige Aarhundrede (1898) Plænerne foran Hovedbygningen, de tidligere Broderiparterrær, omlagdes og omformedes til en Rosenhave, og i Perioden 1910—18 ryddedes der stærkt op i alt det gamle: Træer fjernedes, nye plantedes, og det landskabelige Anlæg fra c. 1850 blev helt omlagt, idet især en Mængde Smaagange sløjffedes, saa den gode Helhedsvirkning, der nu er til Stede mellem Buehækkene, blev fremkaldt. En stor Stenhøj anlagdes i 1914 i det engelske Parkomraade, og Plænerne her blev ligeledes omlagt. Havens yderste Regioner har efterhaanden faaet Karakter af Skov, og her som ogsaa inde i Haven er plantet en Del stedsegrønne, sjældnere Træer m. m.. Endelig er Køkkenhaven omlagt, og der er plantet c. 800 Frugttræer. Havens Areal er nu 17—18 ha, hvoraf Nyttehaven indtager de 4 ha. I denne findes en omtrent 200 m lang Nøddegang, der er plantet 1892—93. Væksthuse er bygget i Aarene 1913—15. Beboerne rejste 1877 en Statue af Granit for Greve C. A. Lerche og Hustru med Portrætmedailloner af disse.

Det skal bemærkes, at selv om Buehækkene, Havens bedste Motiv, bestandig eksisterer og er smukke, har de dog i en Periode, hvor Haven var stærkt tilgroet, været saa skjult, at man næsten havde glemt dem og vistnok kun i ringe Grad passede dem (for ikke at sige, at de ganske forsømtes). Men forinden Ødelæggelsen var skredet alt for vidt frem, lykkedes det at bringe Hækkene frem til Dagens Lys, takket være Gartner Chr. Pedersen og Landskabsgartner E d v. G l æ s e l, hvilken sidste formede en Rekonstruktionsplan af dem.

Havens Plan kendes iøvrigt fra Matrikelskort af 1770, — fra et Forslag til Omlægning af 1855 (Gartner Danckert) samt fra Opmaalinger, som er foretaget i Aaret 1926 paa Foranledning af Det kgl. danske Haveselskab ved Hjælp af Elever fra Akademiet og Landbohøjskolens Havebrugsafdeling under Ledelse af Lektor G e o r g G e o r g s e n.

Det er at haabe, at Lerchenborg Have endnu i mange Aar maa staa som det enestaaende historiske Vidnesbyrd om Fortids Havekunst.

Litteratur og Kilder: Almindelig dansk Gartnerfor-
enings Arkiv, Kbh. Gartner-Tidende 1896 S. 173 ff., 1903 S. 76 og
1913 S. 149 ff. Bruun og Lange: Danm. Havebrug og Gartneri til
1919 S. 175 ff. Dansk Haugetidende 1857. Danske Herregaarde ved
1920 I. Fr. Heide: Herregaardsgartner Christian Pedersen, 1919.
Danske Havebrugskandidater, 1921. Johannes Tholle: Danske Gart-
nere, 1927. Danske Herregaardshaver, 1. Lerchenborg, 1930.

Johannes Tholle.
